

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Філософський факультет

Кафедра релігієзнавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник декана з навчальної роботи
філософського факультету

Дмитро НЕЛІПА

« 31 » 2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія і теорія вільнодумства

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
спеціальність	031 Релігієзнавство
освітній рівень	перший (бакалаврський)
освітня програма	Релігієзнавство
спеціалізація	-
вид дисципліни	обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2023/2024
Семестр	VI
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Викладачі: Предко Олена Іллівна, д.ф.н., професор кафедри релігієзнавства

Пролонговано: на 2022/2023 н.р. _____ (підпис, ПІБ, дата) _____ «31» 08 2022 р.

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» __ 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

Розробники: Предко Олена Іллівна, д.ф.н., професор, професор кафедри релігієзнавства

Затверджено
« 26 » серпня 2021 р.

Зав. кафедри релігієзнавства
Харьковченко (Євген ХАРЬКОВЩЕНКО)

Протокол № 1 від « 26 » серпня 2021 р.

Схвалено науково - методичною комісією філософського факультету

Протокол від «31» серпня 2021 року №2
Голова науково-методичної комісії Маслікова (Ірина МАСЛІКОВА)

« 31 » серпня 2021 року

Апробовано на 2022-2023 н.р. Зр. №2 від 31.08.2022р.

Маслікова І.І. ММ

ВСТУП

1. Мета дисципліни – розкриття особливостей вільнодумства щодо релігії як закономірного явища в історії соціального і духовного життя людства, формування культури релігійної толерантності, виховання терпимості і поваги по відношенню до людей інших віросповідань.

2. Вимоги до вибору навчальної дисципліни:

1. До початку вивчення цього курсу студенти мають **знати** основні етапи та характеристики історії релігії, світової та вітчизняної релігієзнавчої думки; основні концепції релігії та методи релігієзнавчих досліджень, у т.ч. методи історії релігії, філософії релігії, соціології релігії психології релігії; основні релігієзнавчі поняття та категорії; сучасні тенденції розвитку релігієзнавства.

2. **Вміти** збирати та інтерпретувати інформацію щодо феноменів та явищ релігії, релігійних процесів та подій; застосовувати основні терміни, категорії релігієзнавства в аналізі соціально-культурних явищ та процесів; виявляти сучасні тенденції співіснування різних релігій в умовах глобалізації та міжконфесійного діалогу, прогнозувати перспективи їх розвитку з урахуванням особливостей перебігу релігійних процесів в умовах глобалізації;

3. **Володіти елементарними навичками** наукового дослідження та опрацювання інформаційних джерел; критичного ставлення та прогнозування стосовно ролі релігійного чинника в політичних, економічних, культурно-мистецьких подіях та явищах; використання іншомовних фахових релігієзнавчих інформативних джерел.

3. Анотація навчальної дисципліни: дисципліна *«Історія і теорія вільнодумства»* викладається у VI семестрі бакалаврату. Навчальна дисципліна знайомить студентів із основними історичними формами вільнодумства, які є складовою духовної культури. Визначається предмет, завдання, теоретичні основи, основні форми та проблематика вільнодумства. З'ясовуються основні етапи вільнодумства, його теоретичні джерела, досліджуються модернізаційні тенденції та сучасні контексти. Пояснюється варіативність сучасних напрямів вільнодумства, його персональний та інституційний зріз.

4. Завдання (навчальні цілі) – розкрити особливості вільнодумства як закономірного явища в історії соціального і духовного життя людства; сприяти більш глибокому проникненню в сутність релігії в силу історичного зв'язку вільнодумства і релігії, розуміння процесу накопичення знань про релігії упродовж багатьох століть; сприяти розширенню кругозору студента за допомогою ознайомлення його з всесвітньою культурою, яка «виросла» на ниві вільнодумства; виховувати терпимість і повагу по відношенню до людей інших віросповідань, світоглядів і національностей, вміння коректно протистояти проявам релігійної нетерпимості; сприяти підготовці творчо мислячих фахівців, що критично ставляться до різних авторитарних і догматичних доктрин; сприяти формуванню гуманістично орієнтованої особистості, здатної захищати право людини на свободу та гідне земне життя.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 4. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 7. Здатність проведення дослідження на належному рівні

ФК 1. Усвідомлення структури релігієзнавства та його теоретичних основ.

ФК 4. Здатність критично осмислювати основні поняття, теорії та методи релігієзнавства, ідеї та висновки релігієзнавчих праць.

ФК 6 Здатність використовувати у професійній діяльності системні знання про основні періоди розвитку релігій світу, типологію та історичні форми релігійних традицій.

ФК12.Здатність здійснювати експертно-аналітичну та консультативну роботу в сфері релігієзнавства.

5. Результати навчання:

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація 4. автономність та відповідальність)		Методи викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
	Знати:			
1.1	предмет, методи, принципи історії і теорії вільнодумства, його роль у системі релігієзнавчих дисциплін	Лекція, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, іспит	10
1.2	основні підходи до визначення понятійного статусу феномена «вільнодумство», історичні зміни смислових його характеристик, сутність дискусійного характеру даного питання	Семінар, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, самостійне дослідження (реферат), іспит	10
1.3	основні форми та напрями вільнодумства, їх методологічне підґрунтя та їх онтологічні, гносеологічні та антропологічні можливості	Лекція, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, іспит	10
1.4	новітні тенденції сучасного вільнодумства, їх зв'язок із науковими досягненнями	Семінар, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, іспит	10
	Вміти:			
2.1	обґрунтовувати власну світоглядну позицію щодо тих чи інших історичних форм вільнодумства	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, самостійне дослідження (реферат), іспит	5
2.2	розуміти й об'єктивно оцінювати різноманітні форми вільнодумства, аналізувати їх, знаходити в них спільне й відмінне	Семінар, Самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна	10

			робота, іспит	
2.3	застосовувати одержані знання при вирішенні професійних завдань, при дослідженні тих чи інших релігієзнавчих досліджень, уникаючи ідеологічної заангажованості	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, іспит	10
2.4	здійснювати експертну оцінку різних концепцій вільнодумства, інтерпретувати тексти по історії вільнодумства та проводити наукові дослідження, застосовувати одержані знання при вирішенні професійних завдань, при розробці правових документів щодо релігії та церкви; уміння готувати аналітично-експертні та довідково-інформаційні матеріали з релігієзнавчих питань, у тому числі консультування та експертний супровід у сфері державно-конфесійних відносин	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, іспит	5
2.5	визначати місце історії і теорії вільнодумства у контексті світової релігієзнавчої науки	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, іспит	5
	комунікація:			
3.1	використовувати знання іноземних мов для аналізу інформаційних інтернет-ресурсів, читання новітньої літератури з історії та теорії вільнодумства в підготовці до семінарських занять та написання самостійних робіт	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, самостійне дослідження (реферат)	3
3.2	презентувати результати проведених релігієзнавчих досліджень та здійсненої самостійної роботи у вигляді доповідей, повідомлень, есе, конспектів	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії	3
3.3	віднаходити оптимальну і відповідальну стратегію відносин з представниками різних світоглядних орієнтацій як засіб досягнення консенсусу, громадянської злагоди в суспільстві; володіння навичками публічної промови, прийомами ведення дискусії та полеміки	Лекції, семінари, самостійна робота	Дискусії	3
	автономність та відповідальність:			

4.1	володіння навичками роботи з інформацією, знання способів її отримання з різних джерел для вирішення професійних і соціальних завдань; володіння сучасними освітніми та інформаційними технологіями, вміння створювати бази даних і використовувати інформаційні ресурси для вирішення професійних завдань, здобуття нових знань	Самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, самостійне дослідження (реферат)	2
4.2	вирішувати самостійно комплексні завдання, пов'язанні із ідентифікацією різних форм вільнодумства, вести толерантний діалог із їх репрезентантами	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії	5
4.3	нести відповідальність за достовірність та релігієзнавчо-філософську незаангажованість проведених досліджень і пояснень особливостей різних форм та напрямів вільнодумства	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії	4

Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін)

Результати навчання дисципліни	1.1	1.2	1.3	1.4	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	3.1	3.2	3.3	4.1	4.2	4.3
	Програмні результати навчання														
ПРН5. Знати і застосовувати у професійній діяльності основні поняття, теорії та методи релігієзнавства.	+					+			+			+		+	
ПРН7.Збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти, пов'язані з розвитком релігій та конфесій, використовувати їх для розв'язання складних завдань у спеціалізованих сферах професійної діяльності.			+			+			+	+			+		
ПРН 9. Використовувати інформаційні технології для виявлення сучасних тенденцій співіснування релігій та конфесій в умовах глобалізації та міжкультурного діалогу.			+		+			+		+					+

ПРН12.Презентувати власний погляд у відкритих дискусіях з релігієзнавчої проблематики.	+			+		+			+		+		+		+
--	---	--	--	---	--	---	--	--	---	--	---	--	---	--	---

7. Схема формування оцінки:

7.1. Форми оцінювання

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки** – результати навчання (знання 1.1 – 1.4), що складає 40% від загальної оцінки та **оцінювання практичної підготовки** – результати навчання (**вміння** 2.1-2.5); (**комунікація** 3.1-3.3); (**автономність та відповідальність** 4.1-4.3), що складає 60% загальної оцінки.

Оцінювання семестрової роботи:

1. **Усна доповідь, доповнення та участь в дискусіях на семінарах:** РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 3.1, 3.2,3.3, 4.1,4.2,4.3 –27 / 45 балів

Самостійна робота №1 На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури порівняти такі феномени: «вільнодумство», «свобода совісті», «релігійна свобода», «атеїзм» (реферат): РН 1.2, 2.1, 3.1, 4.1 – 4/ 8 балів

Письмова контрольна робота: РН – 1.1, 1.3, 2.1, 2.3, 2.4 - 5 / 7 балів

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх (двох) частин навчальної дисципліни. Загальна семестрова оцінка складаються із балів, отриманих за 1) аудиторну роботу (усні доповіді, доповнення та участь в дискусіях на семінарах), 2) самостійну роботу (На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури порівняти такі феномени: «вільнодумство», «свобода совісті», «релігійна свобода», «атеїзм» (реферат), 3) підсумкову контрольну роботу. Всі види робіт в семестрі мають в підсумку:

- в максимальному вимірі 60 балів
- в мінімальному вимірі 36 балів

У разі відсутності на семінарському занятті студент має відпрацювати завдання на семінар в письмовій формі.

Підсумкове оцінювання у формі іспиту:

Іспит у письмовій формі - РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, – 24 / 40 балів

Екзаменаційне оцінювання відбувається в письмовій формі. Білет складається з 2 питань, кожне з яких оцінюється за шкалою 20 балів, що в загальному підсумку дає 40 балів за іспит.

Студент не допускається до іспиту, якщо під час семестру набрав менше, ніж 20 балів.

Для отримання загальної позитивної оцінки з дисципліни оцінка за іспит не може бути меншою 24 балів. У випадку, коли студент на іспиті набрав менше 24 балів, вони не додаються до семестрової оцінки (незалежно від кількості балів, отриманих під час навчального періоду). В екзаменаційній відомості у колонці «бали за іспит/ екзамен» ставиться «0», а в колонку «підсумкова оцінка з дисципліни» переноситься лише кількість балів, отриманих під час семестру. Рекомендований мінімум допуску до іспиту – 36 балів

Таким чином, підсумкова оцінка з дисципліни (мінімум 60, максимум 100 балів) складається із суми кількості балів за семестр (мінімум 36, максимум 60 балів) та екзаменаційної роботи (мінімум 24, максимум 40 балів).

При простому розрахунку отримуємо:

	Семестрова кількість балів	Іспит	Підсумкова оцінка з дисципліни
<i>Мінімум</i>	36	24	60
Максимум	60	40	100

7.2 Організація оцінювання:

Семестрова робота		Семестрова кількість балів	
		Min – 36 бали	Max – 60 балів
Аудиторна робота: усна доповідь на семінарі, доповнення, участь в дискусіях	До теми: 1-10 протягом семестру У разі відсутності студента на занятті, теми необхідно відпрацювати в письмовому вигляді	«3» x 9 = 27	«5» x 9 = 45
Самостійна робота	На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури порівняти такі феномени: «вільнодумство», «свобода совісті», «релігійна свобода», «атеїзм» (реферат)	«4» x 1 = 4	«8» x 1 = 8
Контрольна робота	До тем 1-10	«5» x 1 = 5	«7» x 1 = 7
Загальна семестрова оцінка		36	60

Критерії оцінювання:

1. Аудиторна робота:

Усна доповідь

5-4 бали – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу

3-1 бали - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу. Допускаються несуттєві неточності

Доповнення / участь в дискусіях

3 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми,

2 бали – доповнення змістовне

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію

- 2. Самостійна робота** (На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури порівняти такі феномени: «вільнодумство», «свобода совісті», «релігійна свобода», «атеїзм» (реферат)).

8 балів студент у повному обсязі володіє матеріалом, вільно та аргументовано його презентує, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість здійсненого дослідження

5-7 балів - студент у достатньому обсязі володіє матеріалом, вільно його презентує, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність проведеного дослідження. Допускаються несуттєві неточності

3-4 балів - в цілому володіє матеріалом, але фрагментарно та поверхово його презентує, не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань. Робота містить суттєві помилки.

- 3. Контрольна робота:**

7 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи змістовне

6 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

5-4 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

3-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

- 4. Кожне питання в екзаменаційній роботі (в білеті 2 питання):**

20-16 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи

15-11 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

10-6 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

5-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

7.3 Шкала відповідності:

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самостій на робота
<i>Частина 1. Методологія вільнодумства</i>				
1	Тема 1. Предмет та завдання курсу «Історія і теорія вільнодумства»	2	2	
2	Тема 2. Вільнодумство як елемент духовної культури та його історичні форми	2		2
3	Тема 3. Атеїзм як одна із форм вільнодумства		4	4
4	Тема 4. Джерела знань про вільнодумство	2	2	4
<i>Частина 2. Основні історичні етапи вільнодумства</i>				
5	Тема 5. Вільнодумство в стародавніх цивілізаціях	2	4	10
6	Тема 6. Вільнодумство античного світу	4	2	6
7	Тема 7. Характерні особливості вільнодумства Середньовіччя	2	2	8
8	Тема 8. Вільнодумство епохи Відродження	4	4	5
9	Тема 9. Вільнодумство у XVIII – XIX ст.	4	2	6
10	Тема 10. Вільнодумство у XX- XXI ст.	4	4	5
11	Тема 11. Особливості вільнодумства та релігійного модернізму в Україні	2	4	4
12	На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури порівняти такі феномени: «вільнодумство», «свобода совісті», «релігійна свобода», «атеїзм» (реферат)			6
13	Підсумкова контрольна робота	2		
	ВСЬОГО	30	30	60

Загальний обсяг – **120 год.**, в тому числі:

Лекцій – **30 год.**

Семінари – **30 год.**

Самостійна робота – **60 год.**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна: (Базова)

1. *Абеляр П.* Історія моїх страждань. Львів: Літопис, 2004. 136 с.
2. *Докінз Р.* Ілюзія Бога. Вид-во Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 432 с.
3. *Казанова Х.* Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація. Львів, Вид-во Українського католицького університету, 2019. 348 с.
4. *Предко О. І.* Вільнодумство // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Вільнодумство>
5. *Предко О. І.* Всесвітня спілка вільнодумців // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Всесвітня спілка вільнодумців](https://vue.gov.ua/Всесвітня_спілка_вільнодумців)
6. *Предко О. І.* Психологія релігії: підручник / О. І. Предко. 3-тє вид., виправ. та доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 348 с.
7. *Предко О.І. та ін.* Безпека, релігія, церква в сучасному суспільстві (за ред. *Предко О.І.*, *Вергелеса К.М.*) Монографія. Вінниця, 2021. Вид-во ФОП Кушнір Ю.В., 2021. 352 с.
8. *Релігієзнавство: навчальний посібник.* К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 328 с.
9. *Релігійна безпека в Україні в умовах коронавірусної пандемії (Предко О.І. та ін.)* Монографія. Вінниця, 2021. Вид-во ФОП Кушнір Ю.В., 2021. 204 с.
10. *Edwards F.* The Saga of Freethought and Its Pioneers: Religious Critique and Social Reform. URL: <https://americanhumanist.org/what-is-humanism/saga-freethought-pioneers-religious-critique-social-reform/>
11. *Predko D., Predko O.* Imperatives of Spirituality: Essence and Key Meanings. *Beutulhikme An International Journal of Philosophy.* 2020. № 10(1). P.69-78.
12. *Robertson J.M.* A Short History of Freethought. Ancient and Modern, 2016. 470 p.

Додаткова:

1. *Агеев В.* Релігія має померти, або у кого ми повіримо після Бога. Київ: Віхола, 2021. 381 с.
2. *Бабій М.Ю.* Свобода совісті та свобода релігії: теоретичний аспект // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. 2014. №2(2). С.10-14.
3. *Докінз Р.* Бог, що віджив своє. Вид-во Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 240 с.
4. *Докінз Р.* Наука для душі. Нотатки раціоналіста. К.: Наш формат, 2019. 384 с.
5. *Дядюшкін О.* Методологічні засади дослідження феномену псевдорелігії. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. К.: ВІР УАН, 2012. Випуск 61 (№6). С.492-497 с.
6. *Пилявець Л. Б.* Джерела вільнодумства східних слов'ян. К.: Знання, 1991. 32 с.
7. *Предко О. І.* Релігійний досвід // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Релігійний досвід](https://vue.gov.ua/Релігійний_досвід)
8. *Предко О.І.* Феномен релігійної віри // Наукові праці. Т.300.-Вип.288.Серія «Філософія». –Миколаїв, Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. С.44-48.
9. *Предко О.І., Предко Д.Є.* Формування феномена «безпека»: особливості міфо-релігійних контекстів // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. №2 (18).2021. С.35-39.
10. *Стробел Лі.* Християнство під слідством. Дослідження найпоширеніших аргументів проти християнства. Вид.-во «Книгоноша», 2020. 304 с.
11. *Феномен причастя.* Рефлексії. Полеміка. Перспективи / за ред. Д.Горєвого, Т. Деркач. Київ: Фонд пам'яті Блаженнішого митрополита Володимира, 2021. 168 с.

12. *Шермер М.* Що каже наука про потойбічне життя та безсмертя. Вид-во «Наш формат», 2019. 336 с.
13. *Basauri Ziuuzina A.M., Kyselov O.* Atheism in the context of the secularization and desecularization of Ukraine in the 20th century // *Freethought and Atheism in Central and Eastern Europe: The Development of Secularity and Non-Religion*, eds. Tomas Bubik, Atko Rimmel, David Vaclavik. Routledge, 2020. P. 284-309.
14. Carmel Elad. *The History and Philosophy of English Freethinking*. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-65394-5_7
15. *Harris S.* *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason*. Publisher : W. W. Norton; Reprint edition, 2005. 348 p.
16. Predko O. *Coronavirus Pandemic: Challenges in the Religious Sphere*. «The Days of Science of the Faculty of Philosophy –2022», International Scientific Conference (2022; Kyiv). International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2022»[Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. –Kyiv: Publishing center «Kyiv University», 2022. P. 308-310.